

Kulturni utjecaj Venecije na prostor sjeverne Italije i sjevernog Jadrana u kasnom srednjem vijeku

Samaržija, Paola

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:653633>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
RIJEKA

Paola Samaržija

Kulturni utjecaj Venecije na prostor Sjeverne Italije i

Sjevernog Jadrana u kasnom srednjem vijeku

Završni rad

Rijeka, 2017.

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet u Rijeci

Rijeka

Kulturni utjecaj Venecije na prostor sjeverne Italije i
sjevernog Jadrana u kasnom srednjem vijeku

Završni rad

Mentor: dr.sc. Kosana Jovanović

Student/ica: Paola Samaržija

Preddiplomski dvopredmetni studij povijesti i talijanskog jezika i književnosti

Rijeka, 2017.

Tablica sadržaja

UVOD	1
1. Kratki pregled povijesti Venecije i načina na koji je širila svoj utjecaj.....	6
2. Venecijanska ekspanzija na terrafermu.....	12
3. Kulturni utjecaj Venecije na prostor Sjevernog Jadrana.....	19
Zaključak.....	23
Popis literature:	25

UVOD

Za ovaj završni rad koristila sam nekolicinu primarnih izvora te nešto više sekundarne literature usmjerene na vanjskopolitički položaj i djelovanje Mletačke Republike i njenog utjecaja na područja kojima je vladala. Jedan od najvažiji primarnih izvora je *Cronaca Veneta, sacra e profana* (vol I., Presso Francesco Tosi, Venecija 1793.). *Cronaca Veneta* donosi detaljan pregled venecijanske povijesti. Donosi opise dijelova grada, vladavine duždeva od samog početka Mletaka, opise religioznih ustanova, diplomatskih aktivnosti, podjelu grada na okruge i njihove opise, opise odjeće Mlečana, političkih postupaka i trgovačke i kolonijalne ekspanzije te donosi detaljan opis okruga Castello i njegovih sadržaja. Ovo djelo daje dobar uvid u Mletačku Republiku na različitim područjima njenog djelovanja pa tako donosi i informacije o širenju njenog trgovačkog, pravnog i kulturnog utjecaja. Drugo važni izvor je nastavak prvog izdanja venecijanske kronike, *Cronaca Veneta, sacra e profana* (vol. II., Presso Francesco Pitteri, Venecija 1800.). Drugi dio *Cronace Venete* nastavlja se na prvo izdanje. Autor drugi dio započinje sa detaljnim opisom okruga Sv. Marka donoseći mnoštvo imena svećenika, gradskih moćnika i mecena koja su zapisana u povijesnim dokumentima. Autor dalje donosi opise mnogih slika i umjetnina i građevina te njihove autore iz kojih se može vidjeti da su u Mlecima djelovali mnogi umjetnici koji ne potječu iz toga grada, ali da je republika isto tako svoj utjecaj putom mnogih kulturnjaka širila daleko van svojih granica. Opisuje okruge S. Marco, Canareggio, San Polo, okrug della Croce, Dorsoduro, opisuje duždevu galiju i njenu važnost i za završetak donosi politički ustroj grada. Sljedeća korištena kronika je *La Cronaca Veneta detta Altinate*, (Firenca, 1845). Ova kronika podijeljena je u osam knjiga (poglavljja), a donosi i talijanski prijevod stare kronike *La cronaca dei Veneziani* autora Martina de Canalea koja je bila napisana na starom francuskom. Vrlo važno djelo za ovaj rad je i *Itinerario di Marin Sanuto per la terraferma Venezia nell'anno 1483* (Padova, 1847.). Djelo Marina Sanuta važno je za ovaj istraživački rad zbog toga što pruža uvid u opise svih gradova koji su se nalazili po mletačkim upravljanjem na kraju 15. stoljeća donoseći tako opise gradova poput Verone, Vicenze i Padove koje su tada bile pod mletačkom vlašću. Djelo je važno i zbog opisa gradova na hrvatskoj obali Jadrana te tako donosi i opise Pule, Rovinja, Poreča i Labina. Posljednji važan primarni izvor je djelo *Memorie storiche dello stato antico e moderno delle lagune di Venezia e di que fiumi che restarono divertiti per la conservazione delle medesime* (Bernardino Zandrini, Padova, 1811.). Ovo djelo mletačkog matematičara Bernardina Zandrinija sadrži opis povijesti grada

Venecije od 1300. godine do 1600. godine i podijeljeno je u pet knjiga. Tematikom ne odskaače od ostalih kronika, ali zanimljivost koju donosi, i koja je korisna za ovaj rad, je zbirka mapa i crteža Venecije i okolice koja se nalazi na kraju knjige.

Od sekundarne literature koristila sam djelo *Ricerche storico-critiche sull'oportunità della laguna Veneta pel commercio, sull'arti e sulla marina di questo stato*(Venecija 1803). Ovo djelo daje kvalitetan i detaljan prikaz toga kako je pozicija geografska pozicija Venecije doprinijela razvoju venecijanske trgovine i širenju venecijanskog utjecaja na ostatak Jadrana i na zaleđe samoga grada te kako je Venecija svojim položajem direktno povezana sa Istrom, unutrašnjom Italijom, Austrijom i Francuskom. Sljedeće važno djelo je knjiga Jana Morrisa *The Venetian Empire* (Penguin Books, London, 1980.) gdje autor u dijeu knjige opisuje kako je Venecija ostavila utjecaj na osvojene prostore te gdje su ti tragovi vidljivi još i danas. Djelo *Venice's Mediterranean Colonies, Architecture and Urbanism* (Maria Georgopoulou, Cambridge University Press, London, 2001.) bavi se mletačkom kolonizacijom istočnog Mediterana na primjeru otoka Krete i glavnog grada Herakleiona. Iako se geografski ne podudara sa temom ovog rada, ovo djelo je korisno jer daje uvid u to na koji je način Mletačka Republika vršila svoju kolonizaciju te arhitektonsku i urbanističku ekspanziju. Djelo Johna Norwicha, *A History of Venice* (Penguin Books, London, 2003.) važno je zbog toga što donosio informacije o tome koliko su osvojeni prostori bili bitni samoj Veneciji, zašto ih je željela i što su joj donosili. Knjiga *Hrvatski prinosi Mletačkoj kulturi* (Lovorka Čoralić, Dom i Svijet, Zagreb, 2003.) daje prikaz djelovanja hrvatske nacionalne manjine kao homogene zajednice unutar Mletačke Republike. Daje uvid u djelovanja umjetnika na mletačkom prostoru, ali daje i uvid u živote svakodnevnih ljudi i način funkcioniranja manjinske zajednice u Veneciji na kraju srednjega vijeka. Druga važna knjiga hrvatske povjesničarke Lovore Čoralić je *Kraljica mora s lagunarnih sprudova: povijest Mletačke Republike*(Meridijani, Samobor, 2004.) važna je i zanimljiva zbog toga što daje pogled na povijest Mletačke Republike očima hrvatskog povjesničara. Autorica daje cjeloviti povijesti pregled Mletačke Republike od početaka pa sve do njena pada 1797. Daje pregled povijest, opise grada, pregled ustrojstva državne vlasti te donosi vrijedne podatke o stranim nacionalnim zajednicama u Mlecima. Dotiče se i tema bitnih za ovaj rad, kao što su trgovačka ekspanzija u zlatno doba Mletačke Republike (13.-15.st.), vojnih pohoda u Mlečana u 15. st., te mletačke uprave na istočnom Jadranu i humanističkog djelovanja venecijanskih intelektualaca. *Men of Empire, Power and negotiation in Venice's maritime state*, knjiga autorice Monique O'Connell (The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2009.) koncentrirana se na upravu u Veneciji i kako je ona funkcionirala. Za ovaj rad posebno je bitno

prvo poglavlje knjige koje se bavi geografskim i geopolitičkim prostorom Mletačke Republike i prostora pod njenim utjecajem. Autorica iznosi procese kojima je Mletačka republika širila svoj utjecaj te kako je strateški birala pozicije svojega širenja. Djelo koje je tematski možda najvažnije za područje sjeverne Italije je knjiga *Venice's most loyal city, Civic identity in renaissance Brescia* (Stephen D. Bowd, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2010.). Knjiga Stephen D. Bowda iznosi sliku talijanskog grada kao grada koji je bio pod potpunim utjecajem Mletaka. Daje pregled toga kako se Brescia razvijala pod čvrstom rukom venecijanskog utjecaja što pogađa zapravo bit ovoga rada i obrađuje ju na mikrorazini. Informacije o prikazima simboli moći Mlečana na osvojenim područjima i o svijesti ljudi o venecijansko upravi donosi djelo *City of Fortune: How Venice won and lost a naval empire* autora Rogera Crowleya (Faber and Faber, London 2011.). Djelo *Venice, History of the Floating City* (Joanne Marie Ferraro, Cambridge University Press, New York, 2012.) koncentrirana se na proces pretvaranja Venecije u jednu od prvih metropola te na njenu trgovačku ekspanziju i načine na koje je stekla svoja bogatstva. Autorica se djelomično bavi temom ovog rada u poglavljima u kojima opisuje bogatstva Azije, sjeverne Afrike i Europe koja je stekla Venecija stavljajući naglasak na križarske pohode i trgovačke rute koje je Venecija ustanovila i koristila te na koji ih je način branila i nadmudrivala konkurenciju.

U ovom radu obrađivat ću temu utjecaja Mletačke Republike u kasnom srednjem vijeku na širi prostor koji je okružuje. To se preciznije odnosi na područje sjeverne Italije i sjevernog Jadrana. Fenomen Mletačke Republike, malene pomorske republike koja je ostavila golemi utjecaj na europsku povijest, moguće je pratiti iz nekoliko različitih aspekata. Pitanje na koje ću pokušati dati odgovor glasi: Na koji način i kojim obrascima je Mletačka Republika širila svoj kulturni utjecaj na prostor sjeverne Italije i sjevernog Jadrana te koji su bili njeni razlozi za to? Računajući na jačinu i razvijenost Mletačke Republike očekujem da je utjecaj bio višeslojan i dugotrajan proces prije nego kratkotrajno i nasilno koloniziranje. Literature o venecijanskim osvajanjima postoji mnogo, a koliko su korisni venecijanski izvori toliko su korisni i izvori osvojenih područja jer daju sliku toga kako su podređeni narodi i gradovi doživljavali Mlečane i njihove pretenzije. Koristeći se primarnim izvorima i sekundarnom literaturom očekujem da ću moći dati objektivnu sliku jačine utjecaja Venecije i čitavog njenog sustava na kraju kasnog srednjeg vijeka.

Svoj slavnu prošlost Venecija je izgradila na trgovačkim sposobnostima, diplomatskoj vještini, političkoj inovativnosti i istančanim osjećajem za kulturu. U dugom periodu srednjega vijeka Venecija je od lagunarnoga grada izrasla u europsku velesilu koja je svojim načinom funkcioniranja opčinjavala ostatak Europe. Mletački dvorovi ugošćivali su mnoge umjetnike i pružali utočišta mnogim izgnanim plemićima. Mletačka je republika, u trenutcima svoje najveće slave, vladala velikim dijelom sjeverne Italije, grčkim arhipelagom i istočnim Jadranom. Preduvjet za takvo širenje na kopnu i moru bila je gotovo savršeno uređena vlast kojoj je na čelu bio dužd, a sastojala se od vijeća i mnoštva magistratura. Venecija je znala savršeno iskoristiti sve ponuđene prilike i političke događaje u Europi te se tako uzdignula na status sredozemne metropole u kojoj je svatko mogao pronaći dom. Šireći svoje teritorije, protektorat, trgovačko-političke veze i utjecaj općenito Mletačka Republika je ostavila golemi trag na širokom geopolitičkom prostoru, a neki od tih utjecaja su, u svojim izvornim i nešto manje izvornim oblicima, očuvani sve do današnjih dana. Pozornost u radu ću posvetiti kulturnom utjecaju koji je Venecija ostavila na sjevernu Italiju i sjeverni Jadran. Mletačke pretenzije na tim prostorima bile su goleme i sustavno su se trudili nametnuti stanovnicima što više svog utjecaja i svojih običaja. Kulturni aspekt daje zanimljiv pogled na utjecaj Mletaka jer se odmiče od političkog i vojnog pogleda i daje širi uvid u razvoj kulture i obrazovanja stanovnika. Na taj način vidljiviji je život i funkcioniranje svakodnevnice te doprinos koji je republika sama dala područjima koja bi se možda bez nje razvila puno kasnije. Koncentracija na mletačku ekspanziju je većinom posvećena njenim pretenzijama na

istočnu obalu Sredozemlja i vječnu želju za vladavinom nad bizantskim teritorijem. Trgovina luksuznom egzotičnom robom donosila je Mletačkoj Republici velike prihode. Takve pretenzije razumljive su zbog venecijanske povezanosti s Bizantom koja seže u početke samoga grada. Bizantsko područje bilo je i strateški važno jer je bilo mjesto sjecišta trgovačkih putova i kontrola nad tim područjem značila je kontrolu na većinom sredozemne trgovine i plovidbe za koju su se čvrsto borile Venecija, Genova i Pisa. Ipak, Venecijancima je bila važna i ekspanzija na kopno i prostor Sjeverne Italije. Republika je stoljećima bila poznata kao *Stato da Mar* i imala je tek male dijelove kopna koji su prvenstveno služili zaštititi grada. Približavanjem kraja srednjeg vijeka drugi talijanski gradovi započeli su svoju ekspanziju i Venecija je shvatila da se mora početi širiti i na unutrašnjost jer joj njena pomorska nadmoć i arsenal neće pomoći u obrani od kopnenih napada i ekspanzija drugih talijanskih gradova koji bi ozbiljnu ugrozili njihovu sigurnost i trgovačke putove. Mletačka Republika je tako svoju ekspanziju usmjerila na unutrašnjost Veneta, Furlaniju, Istru i regije koje su vodile do granica sa Austrijom i Francuskom. To su čini u cilju ostvarivanja monopola nad tim prostorima kako bi lakše kontrolirali trgovačke putove i stvorili veću kopnenu bazu Venecije.

Analizu rada podijelila sam u dva dijela. U prvom, opširnijem dijelu koncentrirat ću se na gradove i regije sjeverne Italije i to kako je Mletačka Republika utjecala na njih, od razvoja pismenost, običaja svakodnevnice i kulturnih obrazaca te utjecaja na književnost, glazbu i ostalu umjetnost. Također ću reći nešto o djelovanjima venecijanskih umjetnika van područja same Republike i njihovom utjecaju na lokalne umjetnike. U drugom dijelu reći ću nešto o prostoru obale sjevernog Jadrana, sa poveznicom na područje Kvarnera i kvarnerskih otoka, Istre i Tršćanskog zaljeva. Mletačke pretenzije na tim prostorima bile su vrlo izražene, ali i u stalnom sukobu sa drugom silama te će biti zanimljivo proučiti kako su to Mlečani utjecali na prostor i stanovnike i koliko je taj utjecaj bio uspješan i održiv.

1. Kratki pregled povijesti Venecije i načina na koji je širila svoj utjecaj

Venecija svoje korijene vuče u vrijeme velike seobe naroda kada su, tražeći zaklon od vizigotskih provala, stanovnici sjevernotalijanskog priobalja naselili pješčane otoke venecijanske lagune.¹ Za te događaje veže se i priča o datumu osnutka Mletaka, 25. ožujka 421. godine.² To naseljeno otočje razvijalo se pod neprestanom prijetnjom osvajačkih naroda i pod bizantskom upravom. Do kraja VII. stoljeća postalo je dukat podređen ravenskom egzarhату. Prema kronici Ivana Đakona, prvi mletački dužd bio je Paoluccio Anafesto, 697. godine sa sjedištem u Herakleji.³ Daljnji tijek mletačke povijesti i ekspanzije obilježili su mnogi događaji. Među najbitnijima su svakako za spomenuti neretvansko-mletački pomorski bojevi, te osvajanje istočnog Jadrana pod duždem Pietrom II. Orseolom 1000. godine. Taj događaj već se stoljećima komemorira manifestacijom Sposalizio del Mare (Vjenčanje s morem) koja simbolizira venecijansku dominaciju na Jadranu. Povijest ovoga slavnoga grada obilježili su i križarski ratovi i brojna uključenost u različite saveze talijanskih gradova te ratovi za istočni Jadran. Period povijesti koji je svakako najslavniji je onaj od 13. do 15. stoljeća koji je obilježen kao zlatno doba mletačke republike. Mletačka je republika u tom periodu bila toliko geopolitički rasprostranjena da je, zahvaljujući pretenzijama možda jednog od najpoznatijih duždeva, Enrica Dandola, kontrolirala tri osmine Bizantskog carstva i imala kontrolu nad lukama od Venecije do Carigrada. Zlatno doba Mletačke Republike obilježila je borba između Mletaka i Genove za prevlast u trgovini na Crnom Moru, Levantu i Sredozemlju. Polovicom 13. st. Genova sklapa savez sa Bizantom kojim dobiva povlastice u trgovini na bizantskim posjedima i stječe prednost trgovine na Levantu, a nakon bitke kod Melorije protiv Pise 1284. godine stječe i kontrolu na Tirenskom morem, Korzikom, Sardinijom i Elbom. Jedna od najtežih bitaka koja je pogodila mletačku flotu dogodila se u akvatoriju otoka Korčule kada je đenoveška flota ništila mletačku. Ipak, unatoč pomorskim neuspjesima grad se nezaustavljivo razvijao i počeo pretvarati u jednu od najvažnijih pozicija na europskom tlu. Mletačko – đenoveški sukob okončan je tek 1381. kada je sklopljen mir u

¹ Lovorka Čoralić, *Kraljica mora s lagunarnih sprudova: povijest Mletačke Republike* (Samobor; Meridijani, 2004.) str. 17.

² Isto. str.17.

³ Isto str.19.

Torinu kojim je trajno uništena prevlast Genove i osiguran monopol Venecije na Sredozemlju, Jadranu i Levantu.⁴

Osiguravši monopol, Mlečani su se mogli u potpunosti posvetiti svojoj trgovačkoj ekspanziji. Mlečani su već 1317. putovali sve do Flandrije i uspostavili uspješnu trgovinu sa Flandrijom i Južnom Engleskom te su sklopili brojne trgovačke ugovore sa različitim državama i gradovima (1302. Egipat, 1320. s perzijskim kanom Abu Saidom, 1375. sa sultanom Bagdada, 1392. sa Tunisom.)⁵ Svakako najbitniji trgovačko – ekspanzionistički pohodi Mletačke Republike dogodili su se tijekom 15. stoljeća. Tada su se Mlečani probili na unutrašnjost talijanskog kopna (terrafermu) i uspješno osvojili prvi veći grad - Veronu oko 1406. godine.⁶ Osim Verone, za vrijeme vladavine dužda Michelea Stena pod vlasti Mlečana bile su i Padova, Vicenza, Feltre i Belluno te dalmatinska obala u vlasti kralja Ladislava.⁷Ladislav je za 100 000 dukata prodao Mlečanima 9. srpnja 1409. godine Zadar, Novigrad, Vranu, otok Pag i sva svoja prava na čitavu Dalmaciju. Za vladavine dužda Tommasa Moceniga Venecija je pripojila dio Furlanije.⁸ 1423. godine na najčasniju funkciju u Mlecima došao je dužd Francesco Foscari, veliki zagovaratelj teritorijalne ekspanzije Venecije po terrafermi.⁹Dužd je republici prisvojio Bergamo, čitavu Furlaniju i Ravennu.¹⁰ Kraj 15. stoljeća Mletačka Republika je dočekala u svojim najširim geografskim okvirima ikad.

⁴Bernardino Zandrini, *Memorie storiche dello stato antico e moderno delle lagune di Venezia e di que fiumi che restarono divertiti per la conservazione delle medesime*, (Padova, 1811) str. 68

⁵Lovorka Čoralić, *Kraljica mora s lagunarnih sprudova: povijest Mletačke Republike*, (Samobor; Meridijani 2004.) str. 56.

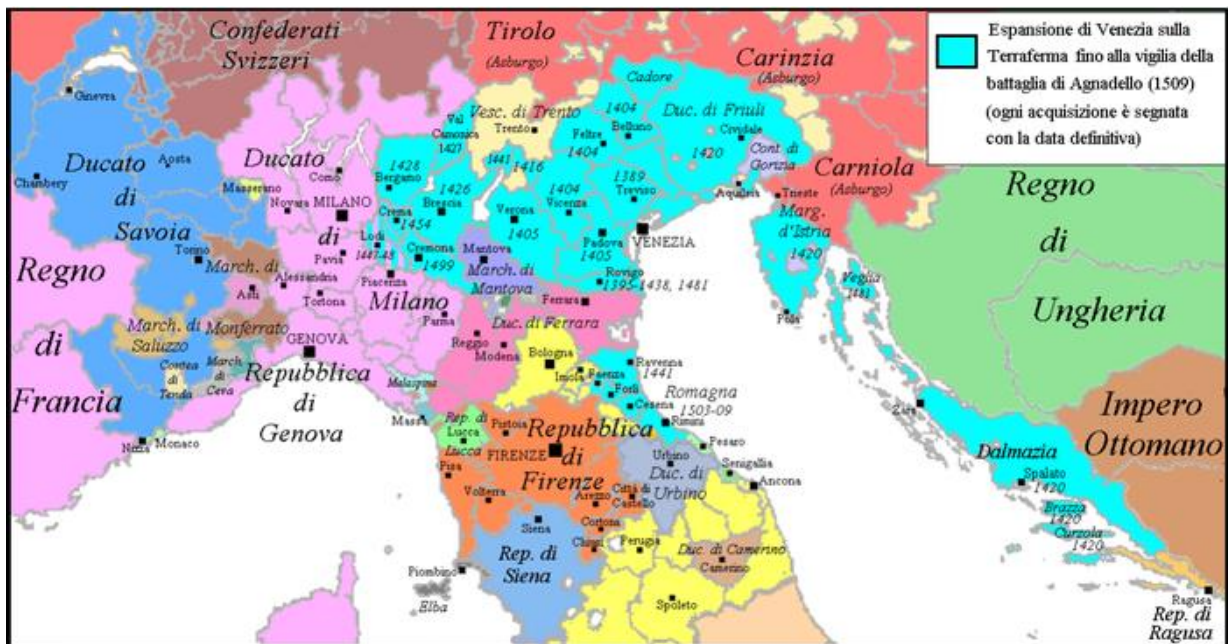
⁶*Cronaca Veneta, sacra e profana* vol I., (Venecija; Presso Francesco Tosi, 1793.), str.109.

⁷Isto. str. 110.

⁸ Isto. 111.

⁹Isto. str. 111.

¹⁰*Cronaca Veneta, sacra e profana* vol I., (Venecija; Presso Francesco Tosi, 1793.), str.112.

Karta 1. Venecijanska terraferma i prostori na jadranskoj obali na koncu 15.st.¹¹

Karta prikazuje Venecijansko kopno, terrafermu, na kraju 15.st. Iz karte je jasno vidljivo koliki je bio raspon sjevernotalijanskog kopna pod Venecijom. Najranije osvojena područja su ona u direktnom zaleđu Venecije (Treviso) i na suprotnoj strani zaljeva (Rovigo). Venecija se nakon toga u kratkom vremenskom roku proširila na sjever do granice s Tirolo i na Jug do granice s Mantovom i Ferrarom. Posljednja osvojena područja su ona najudaljenija, prostor granice s Milanom, Furlaije i današnja hrvatska obala.

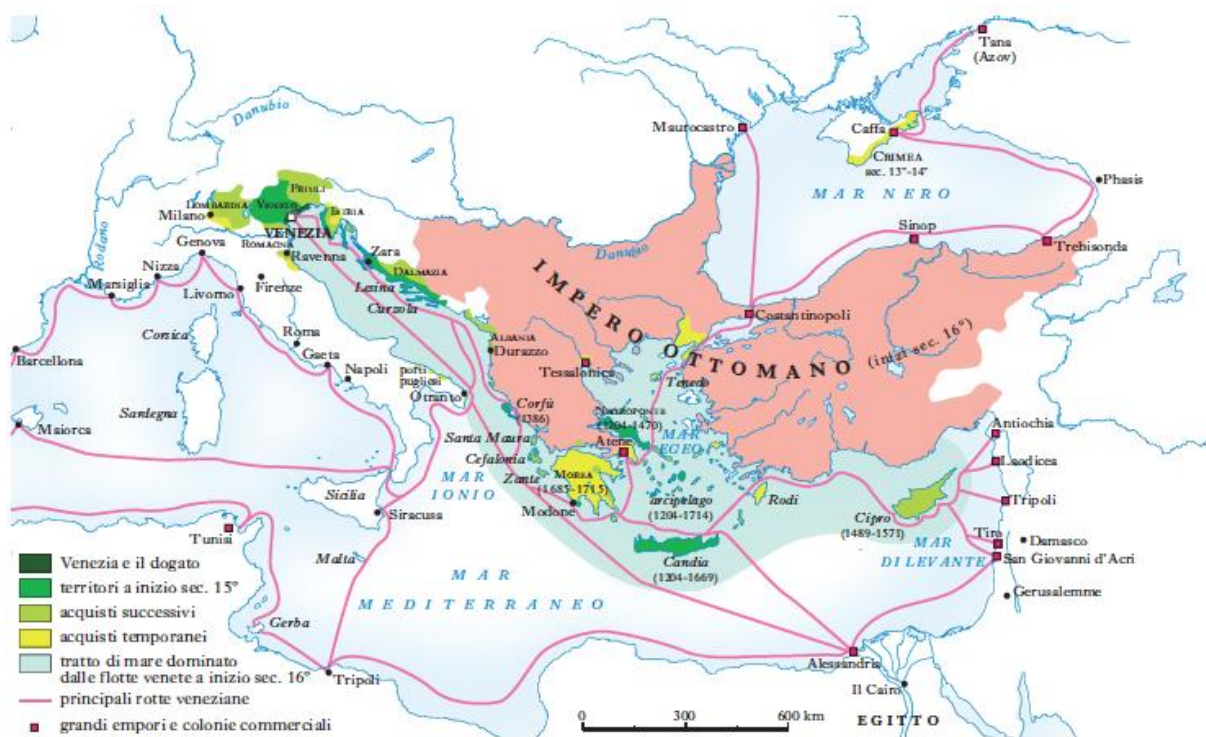

Karta 2. Sjevernotalijanski prostor pod Venecijom na kraju 15.st.¹²

¹¹ „Venice and it's lagoons“, pristupljeno 20.07.2017.,
<http://www.venicethefuture.com/schede/uk/172?aliusid=172>

¹²Isto

Karta 2 je jasnija slika prijašnje karte koja prikazuje samo prostor sjeverne Italije. Venecija je do 1420. Graničila s Habsburgovcima, Ferrarom, Mantovom i Trentom a do kraja 15. st. i sa Milanom. Gradovi poput Roviga, Lodia i Cremona pokazuju kako je bilo teško vladati prostorom uz samu granicu s drugim državicama te je vlast ponegdje bila kratkoga vijeka i nestabilna za razliku od vlasti u neposrednoj blizini Mletačke Republike.

Karta 3. Venecijanski Stato da Mar na koncu 15.st.¹³

Karta 3 daje prikaz čitavog Venecijanskog prostora na kraju srednjega vijeka. Vidljivo je kako se od početka 15. st. sa već ranije prostora proširila na Lombariju i Friuli, istarsku i dalmatinsku obalu, albansko priobalje te osvojila veliki broj otoka u jonskom i egejskom moru i Cipar na bliskoistočnoj obali gdje je imali i svoje eporije i trgovačke kolonije poput one u Aleksandriji, Antiohiji, Akri i Tripoliju.

¹³„City Empire Myth“, pristupljeno 20.07.2017., http://www2.warwick.ac.uk/fac/arts/history/students/modules/hi3g9vitr/topics/city_empire_myth/stato_da_mar_and_stato_da_terra/

Na iznad prikazanim kartama vidi se do kojih se razmjera Mletačka Republika proširila do kraja 15. stoljeća. Na početnoj *stranici Itinerara Marina Sanuta iz 1483.* stoji popis gradova i dvoraca koji su činili dio venecijanske *terraferme*: Padoa, Piove di Sacho, Moncelexe, Este, Montagnana, Castel, Baldo, La Badia, Lendinara, Ruigo, Figaruol, Castel nuovo, Melara, Lignago, Peschiera, Brexa. Bergamo, Martinengo, Roman, Sallo, Riva, Rovere, Verona, Soave, Cologna, Lonigo, Vicenza, Marostega, Bassam, Citadella, Castel francho, Campo S. Piero, Noal, Mestre, Treviso, Asolo, Feltre, Castel novo, Civald di Bellun, Seravalle, Sacil, Coneiam, Vuederzo, La Mota, Porto bufole, Pordenon, Udene, Monfalcon, Aquileia, Cao d' Istria, Pyram, Parenzo, Puolla, Albona, Ponte de la Torre, Maran i Civald de Friuli.¹⁴

Iz popisa ovih gradova vidljivo je kako se mletačka *terraferma* prostirala od granice sa Milanskim Vojvodstvo sve do prostora Istre i područja graničnih sa Austrijom.

U djelu Bernardina Zendrinia donesena je informacija kako je Padova pod venecijansku vlast pala 17. prosinca 1405. te je od tada sve veća pažnja bila posvećivana venecijanskom kopnu i zaleđu.¹⁵

Venecijanski *Stato da Mar*, prostor morske ekspanzije, najvećim se dijelom usredotočio na Istočnu obalu Jadrana, grčki arhipelag te prostor Levanta i Bizanta. U ovom radu dotaknula sam se samo područja Jadrana, točnije Sjevernog Jadrana koja je bilo u neposrednoj blizini Mletačke Republike. Venecijanska dominacija nad Jadranskim morem počela je 1000. godine kada je dužd Pietro II. Orseolo, nakon mnogobrojnih sukoba sa neretvanskim gusarima, uspostavio protektorat nad istočnojadranskom obalom. U prvom svesku djela *Cronaca di Venezia* navodi se kako su se pod duždjev protektorat stavili Dalmacija sa Zadrom, Biogradom, Šibenikom, Krkom, Korčulom, Trogirom, Rabom i svim zemljama i marinama Dalmacije, a isto su učinili i stanovnici gradova u Istri¹⁶. Kronika također navodi kako je dužd Vitale Faliero bio prvi dužd koji je nosio titulu Dux Venetiarum, Dalmatiae et Croatiae.¹⁷ Dužd Jacopo Tiepolo je nakon pobuna ponovno osvojio Zadar i Pulu. Najznačajniji trenutak u mletačkoj povijesti na hrvatskom prostoru je sigurno onaj kada su 1202. križari osvojili Zadar

¹⁴*Itinerario di Marin Sanuto per la terraferma Venezia nell'anno 1483*, (Padova, 1847.) str. 21.

¹⁵Bernardino Zandrini, *Memorie storiche dello stato antico e moderno delle lagune di Venezia e di que fiumi che restarono divertiti per la conservazione delle medesime*, (Padova, 1811.), str. 75.

¹⁶*Cronaca Veneta, sacra e profana* vol I, (Venecija; Presso Francesco Tosi, 1793) , str.69

¹⁷Isto, str.75

i prisilili ga na pokornost Veneciji u čijim je rukama ostao do 1358. Mletačka prisutnost na hrvatskoj obali bila je obilježena brojnim i neprestanim pobunama za ili protiv mletačke vlast te sukobima Mlečana i ugarske vojske. Kada je Ladislav Napuljski 1409. Mlečanima prodao svoje pravo na Dalmaciju hrvatsko- ugarsko kraljevstvo nije bilo dovoljno jako da se tome odupre te je tako Venecija opet imala vlast nad istočnojadranskom obalom gdje je sada nesmetano mogla širiti svoj utjecaj šaljući na prostor Dalmacije svoje poslanike, providure, rektore, umjetnike i graditelje. Dajući osvojenom prostoru svoju kulturu i osjećaj pripadnosti, Mlečani su stvarali zapravo pokušavali sebe prikazati kao osloboditelje i mecene kulture prije nego kao kolonizatore. Mlečani su uistinu dali mnogo hrvatskom i sjevernotalijanskom prostoru, ali i primili su mnogo zauzvrat.

Multikulturalnost Venecije i prisutnost miješanih stilova koji odražavaju različite prostore na kojima je Venecija trgovala ili ih kontrolirala nije potrebno tražiti nigdje izvan Venecije same. Sama crkva Sv. Marka dovoljan je dokaz toga na kakav su način Venecijanci miješali europsku gotiku sa bizantskim utjecajem.¹⁸ O važnosti Venecije kao kulturnog središta govore i razne nacionalne zajednice u Mlecima.¹⁹ Mnoge nacionalnosti zaklon od Osmanlija potražile su u Mlecima. Jedna od najstarijih je ona grčka koja se sastojala od mješavine prelata, trgovaca i bizantskih diplomata. Ugledna je bila i Židovska nacionalna manjina koja je u Mlecima mogla slobodno djelovati zahvaljujući tolerantnoj venecijanskoj politici.²⁰ Albanska nacionalna manjina, u četvrti San Maurizio zajedno sa albanskom bratovštinom *Scuola dei Albanesi* ili *Vergine Maria e S. Gallo*.²¹ Ipak najpoznatija bratovština (zbog toga što je preživjela Napoleonovu devastaciju) je hrvatska *bratovština Sv. Jurja i Tripuna (SS. Giorgio e Trifone, Scuola degli Schiavoni)*.²² Središte hrvatskog stanovništva bilo je u okrugu Castello gdje se nalazila i njegova bratovština, a u manjem su postotku obitavali na obližnjim otocima lagune.

¹⁸Joanne Marie Ferraro, *Venice, History of the Floating City*, (New York; Cambridge University Press, 2012.) str. 16.

¹⁹Lovorka Čoralić, *Kraljica mora s lagunarnih sprudova: povijest Mletačke Republike*, (Samobor; Meridijani, 2004.) str. 115.

²⁰Isto. str. 116.

²¹*Cronaca Veneta, sacra e profana* vol. II., (Venecija; Presso Francesco Pitteri, 1800.) str.58.

²²Lovorka Čoralić, *Hrvatski prinosi Mletačkoj kulturi*, (Zagreb; Dom i Svijet, 2003.) str. 160.

2. Venecijanska ekspanzija na terrafermu

Pojam mletačke kulture znači mješavinu različitih utjecaja koji su slobodno rasli i razvijali se u Veneciji i koje je ona širila dalje na svoje kopnene i pomorske posjede preuzimajući s tih područja određene tekovine. Otočke zajednice i njihovi običaji u kombinaciji su sa stranim stanovnicima i posjetiteljima Venecije stvarali eklektičnu kulturu u kojoj se mnogo pojedinaca moglo pronaći ili makar prepoznati neke od elemenata običaja svojega kraja.

Djelo *Ricerche storico-critiche sull'oportunità della laguna Veneta pel commercio, sull'arti e sulla marina di questo stato* započinje sa pojašnjenjem geografskog položaja Venecije koji je bio uvjet za njenu daljnju ekspanziju.²³ Venecija je bila smještena na povoljnom kopnenom položaju i okružena riječnim putovima koji su omogućavali razvoj trgovine ka unutrašnjosti. Upravo je trgovinom Venecija i širila svoj utjecaj, odnoseći iz Venecije dalje po Europi svoje običaje i nove kulturne pokrete i ideje. Trgovački putovi Venecije prema unutrašnjosti Europe sezali su sve do Nizozemske i Baltika, a bili su korišteni često zbog toga što jeta ruta bila najjeftinija i tako pristupačnija nego drugi kopneni i morski putevi. Venecija je tako svoju trgovinu održala uspješnom čak i kada su Portugalci, Englezi i Nizozemci uspostavili alternative rute u sredozemnim i oceanskim pomorskim putovima.²⁴ Mletački trgovci trgovali su proizvodima iz manufaktura čitave Europe. Trgovačka interakcija rezultirala je kulturnom razmjenom razmjenjujući tekstil, hranu, kulinarske i umjetničke običaje.²⁵ Venecija je, uz običaje svoje svakodnevnice, prigrlila i običaje stranih stanovnika, izbjeglica i turista i od toga stvorila jedinstvenu mletačku kulturu koju je širila dalje. Mletačka kultura pretežito se dakle širila trgovačkom interakcijom Venecije i ostatka Italije i Europe.

Mletačka je ekspanzija u početku bio strateški potez izveden da se osiguraju trgovačke rute i ekonomski povoljna područja.²⁶ Ekspanzionističke namjere ostalih talijanskih gradova država natjerale su Veneciju da širi svoja područja dalje od neposrednog zaleđa. Trident i Milano predstavljali su prijetnju mletačkim riječnim i kopnenim putovima preko Alpi i prema Francuskoj koji su se onda dalje granali po čitavoj Europi. U tridesetim i četrdesetim

²³*Ricerche storico-critiche sull'oportunità della laguna Veneta pel commercio, sull'arti e sulla marina di questo stato* (Venecija, 1803.) str. 3.-5.

²⁴Isto, str. 3.-5.

²⁵ Joanne Marie Ferraro , *Venice, History of the Floating City*, (New York; Cambridge University Press, 2012.) 49.

²⁶Isto str. 125.

godinama 15. stoljeća Mletačka Republika je pojačala vojnu aktivnost na kopnu zbog čestih sukoba s Milanom.

Joanne Ferraro navodi kako je mletačka ekspanzija na kopno bila daleko više od pukog geografskog širenja. Osvajanje gradova u zaleđu Italije i napredovanje dalje prema unutrašnjosti otvaralo je nove kulturne vidike i davalo uvide u nova znanstvena saznanja i umjetničke smjerove. Venecija, do tada kulturno razvijena na temeljima bizantske, mediteranske i gotičke kulture sada je u mješavinu utjecaja prigrllila grčko latinske i arapske tekovine.²⁷ Ekspanziju na kopneni prostor (terrafermu) Venecija je započela 1405. osvojivši Veronu. Sljedećih je godina Mletačka Republika, uz Veronu, osvojila i Padovu. Vicenzu, Feltre, Bassano i Belluno, pod duždevanjem Michelea Stena, pokrajinu Friuli za duždevanja Tommasa Moceniga i Bresciu i Ravenu za duždevanja Francesca Foscaria.²⁸

Prvi svezak djela *Cronaca di Venezia* donosi podatke o nesigurnosti neposrednog mletačkog prostora, ali i čitavog talijanskog kopna pod Mlecima²⁹. Mletačka terraferma graničila je sa moćnim Milanom i Genovom te su i jedni i drugi pretendirali na granična područja i gradove. Postojala je velika potreba za zaštitom tih gradova, i oni su se u mnogo slučajeva, a često i svojevrijedno, stavljali pod protektorat Mletačke Republike koja je vodila liberalniju politiku kolonizacije kopna. Maria Georgopoulou donosi podatak da su venecijanske kolonije funkcionirale kao produžetak Venecije u nekoliko sfera, a ne samo onoj ekonomskoj.³⁰ Trgovačkim putevima koji su prolazili kopnenim ili prekomorskim posjedima Venecija je sudjelovala u razmjeni znanja i umjetnosti koje je primala u jednakoj mjeri u kojoj je davala.³¹ Proširivši se na unutrašnjost talijanskog kopna Venecija se susrela sa novim običajima i umjetničkim stilovima. Ekspanzijom na unutrašnjost sudarile su se bizantsko venetska kultura sa toskanskom i lombardskom.³²

Mletačka terraferma je bila policentrično, a ne centralističko područje. Venecija jest imala glavnu ulogu i većina velikih odluka, posebice vanjskopolitičkih i onih koje su se ikako mogle

²⁷ John Julis Norwich, *A History of Venice*, (London; Knopf, 1982.) str. 325.

²⁸ *Cronaca Veneta, sacra e profana vol. I.*, (Venecija: Francesco Tossi, 1793.) str. 109.

²⁹ Isto str. 111.

³⁰ Maria Georgopoulou, *Venice's Mediterranean Colonies, Architecture and Urbanism*, (London: Cambridge University Press, 2001.) str. 4.

³¹ Isto. str. 4

³² John Julis Norwich, *A History of Venice*, (London: Knopf, 1982.) str. 325.

ticati Venecije i ostatka terraferme, nije bila donošena bez odobrenja republičkog vrha.³³ Ipak, većina gradova i centara došavši pod Mlečane preinačila je dijelove svojih statuta tako da budu u skladu sa mletačkim zakonima i pravom, ali je zadržala većinu odredbi tih lokalnih statuta kao i visoki stupanj kontrole nad sudskim procesima i postupcima stekavši tako pravo da zahtjeve podnose elitnim mletačkim tijelima, ali i pristupe njima.³⁴ Venecija je velikim brojem edikata i ukaza uredila odnose između lokalnih statuta i mletačkog prava.³⁵ Glavna misao vodilja im je bila da su svi statuti prihvatljivi u koliko su unutar božanskog zakona i pravde i ne štete Mletačkoj republici ili se na neki ne način suprotstavljaju njenom pravu. Venecija je, sa ciljem da se dani edikti i upute provode, na terrafermu slala rektore zadužene za vladanjem određenim područjima koji su gotovo uvijek bili patriciji s vrha venecijanske vlasti.³⁶ Rektor je dužnost vršio na period od 16 mjeseci, a već ionako visoki stupanj samovlasti terraferme dodatno je naglašavala i činjenica da se rektor prvenstveno vodio savjetima lokalnog stanovništva.³⁷ Odnos prema gradu često je ovisio o samoj blizini grada i Venecije, ali i o strateškoj važnosti određenog centra. Potestat ili kapetan grada koji je bio poslan da predstavlja Mletke uvijek je bio pripadnik venecijanskog patricijata, a i crkveni velikodostojnici su velikom većinom bili pripadnici venecijanskoga klera. Ekspanzijom na terrafermu u Mletačkoj Republici su se pojavili novi državni uredi (o neposrednom kopnu u posjedu Venecije do tada je brinuo Senat) poput funkcije *auditori noviko* koji su se bavili primjedbama podaničkih gradova protiv odluka potestata ili kapetana, *sindaco* koji su putovali terrafermom i skupljali informacije i dokaze protiv namjesničkih odluka i *savii della terraferma* koji su pripremali materijale za senatorske rasprave.³⁸ Stanovnici podaničkih gradova su trgovačkim ugovorima stekli i mogućnosti pristupa nekim od nižih mletačkih ureda, ali većina odluka vezanih uz terrafermu se sastojala u komunikaciji podaničkih gradova sa Vijećem Četrdesetorice i ostalim visokim tijelima venecijanskog pravosudnog sustava.

Venecija je često ulagala u razne renovacije i arhitektonske pothvate unutar terraferme stječući tako naklonost svojih podanika, ali i ostavljajući neizbrisiv trag svoje vlasti. Venecija je također platila i obnovu gradskih zidina mnogih gradova terraferme gladjući tako svoje interese – sigurna fortifikacija značila je manju opasnost od neprijateljskih država. Simboli

³³Stephen D. Bowd, *Venice's most loyal city, Civic identity in renaissance Brescia*, (Cambridge:Harvard University Press, 2010.) 166.

³⁴Isto str. 13.

³⁵Isto str. 13.

³⁶Isto str. 13.

³⁷Isto str. 13.

³⁸Isto str. 13.

venecijanske vladavine nalazili su se duž čitave terraferme. Veliki broj novih građevina je uz lokalne nosio i simbole Republike Sv. Marka i poznatu sliku lava Sv. Marka želeći time iskazati visoki stupanj autonomije, ali i pripadnost republici. Simboli Mletačke Republike mogu se tako pronaći u Veroni na trgu Piazza delle Erbe, gdje se nalazi reljef krilatog zmaja Sv. Marka ili u Padovi gdje se lav nalazi na gradskom satu, pa čak i na Kreti na jednom od lukova koji su označavali granicu židovske četvrti.³⁹ Mletački su simboli tako uz rimske, ranokršćanske i lokalne krasili veliki broj zgrada nastalih na koncu srednjega vijeka, posebice u drugoj polovici 15. stoljeća.

Najbolji primjer kako je djelovao jedan grad mletačke terraferme je primjer Brescie. Grad Brescia nalazi se u današnjoj pokrajini Lombardiji i geografski je daleko bliže Milanu nego Veneciji. Ta dva grada vodila su dugotrajne sukobe oko pripadnosti grada koji je krajem prve polovice 15. stoljeća konačno pripao Veneciji. Odnosi Brescie i Venecije započeli su bilateralnim trgovačkim ugovorom kojim su se razjasnile trgovačke privilegije, stajališta, običaji i riječna navigacija između ova dva grada.⁴⁰ Jedna od glavnih privilegija ovog ugovora bila je trgovanje sa soli nad kojom je Mletačke Republika imala monopol, a sada je ugovorom bila izravno dostupna Bresci i gradovima poput Mantove i Milana.⁴¹ Tim ugovorom zajamčena su prava stanovnika Brescie da podnosi zahtjeve i primjedbe venecijanskom državnom vrhu i de facto ih je definirala kao stanovnike venecijanskog emporija. Stanovnici Brescie bili su skloniji Mlecima nego Milanu stoga su bez puno primjedbi prihvatili većinu venecijanskih odredbi i svoju kulturu od 15. stoljeća na dalje počeli razvijati u skladu sa mletačkom. Mnogi su mletački plemići svoje nove palače izgradili na najljepšim trgovima Brescie koristeći usluge vrsnih mletačkih umjetnika, ali i umjetnika iz ostalih gradova terraferme. Primjer toga koliko je zapravo bila utjecajna Venecija u Bresci je posjet Caterine Corner, posljednje ciparske kraljice, podrijetlom Venecijanke.⁴² Ona je u Bresci dočekanu sa velikom pompom i organiziranim slavljem kojemu je prisustvovao veliki broj talijanskog plemstva.⁴³ Dolaskom Mlečana na vlast u Bresciji, ali u i ostatku terraferme započela je aristokratizacija toga područja pa su se tako počeli organizirati i konjičke utrke (palio) i

³⁹Maria Georgopoulou, *Venice's Mediterranean Colonies, Architecture and Urbanism*, (London:Cambridge University Press, 2001.) str. 4.

⁴⁰Stephen D. Bowd, *Venice's most loyal city, Civic identity in renaissance Brescia*, (Cambridge:Harvard University Press, 2010.) 11.

⁴¹Isto str. 12.

⁴²Isto str. 61.

⁴³Isto str. 61.

populariziran je *jousting* – viteška igra koja se igra na konjima.⁴⁴ O važnosti ovih događanja govori činjenica da su se nekoliko puta odgađali kako se ne bi preklapala sa drugim utrkama unutar terraferme, posebice ako se radilo o paliu, jer bi to značilo kako plemići jednoga grada onda nisu u mogućnosti sudjelovati.⁴⁵ Razvoj aristokratiziranog sloja stanovnika Brescie stvorio je potrebu i za urbanističkom promjenom gradskog područja. Tijekom vladavine Mlečana izgrađen je neizmjeran broj palača, ali svakako najzanimljiviji pothvat bila je izgradnja novog gradskog trga u Bresci, koji se nalazio ispred gradske lože i zbog toga nosi naziv *piazza della loggia*.⁴⁶ Financiranje radova i nadgledanje provedbe istih vodio je mletački potestat Marco Foscarelli koji je tim trgov htio stvoriti novi centar gradskoga života smjestivši na njega zgrade poput najstarije aktivne banke monte di pietà. Graditeljski pothvati poput ovoga nisu bili tako česti na prostoru terraferme, ali grad Brescia je baš poput grada Verone ovakvim graditeljskim pothvatom htio naglasiti svoju važnost i grandioznost naspram drugih gradova. Trg se nalazi u središtu grada, a njima dominira venecijanski stil gradnje. Na zidovima važnih zgrada crkvene i svjetove namjene bili su naslikani grbovi Mletačke Republike i mletačkog rektora u gradu, a trg su krasile skulpture sv. Marka i reljefi lavova svetog Marka koji su ili dodavani na zgrade ili su nastali kada i one.⁴⁷ Troškove financiranja ovoga trga zajedno su snosile Brescia i Venecija.⁴⁸

Veliki broj graditeljskih pothvata značio je i razvoj ili preuzimanje novih graditeljskih stilova. Mletački patriciji i brescianski aristokrati koji su krajem srednjeg vijeka podizali svoje palače za izvedbu su radova angažirali arhitekte koji su vješto spajali elemente mletačke gotičko-bizantske arhitekture sa lombardskom.⁴⁹ Gradnja palače Bartolomea Colleonia, kondotjera, sredinom 15. stoljeća bila je prostor koji je omogućavao umjetničke inovacije i kombinacije stilova koje su bila samo jedan od proizvoda venecijanske terraferme.

Zanimljiv aspekt kulturnog utjecaja i djelovanje Venecije na terrafermi je i onaj koji govori od zajedničkom djelovanju humanista i arheologa. Neki od humanista koji su se zanimali za proučavanje starina bili su Ubertino Puscolo, Taddeo Solazio i Giovanni Stefano Buzzoni koji su surađivali sa drugim humanistima i arheolozima, primjerice Micheleom Farinom, Feliceom Felicianom i Andreom Mantegnom na arhološkim ekspedicijama poput one na Lago di Garda koju su proveli Giovanni Buzzoni i Andrea Mantegna dok je Carlo Vaegulio samostalno

⁴⁴Isto str. 83.

⁴⁵Isto str. 84.-85.

⁴⁶Isto str. 87.

⁴⁷Isto str. 87.

⁴⁸Isto str. 87.

⁴⁹Isto str. 89.

proučavao arheološke ostatke Arezza.⁵⁰ Potaknuti rimskim iskopinama koje su se otkrивale prilikom iskopavanja temelja za nove građevina, putopisac Marin Sanudo i humanist GiovanniBoccardo su vodili ekspediciju u Akvileju.⁵¹ Iskopavanjem temelja novih zgrada tako je ponovno svoje mjesto u talijanskoj kulturi pronašla rimska tradicija i ostavština koju se u velikom broju slučajeva graditelji ostavljali javno izloženu. Točnije, često su novootkrивene rimske elemente ukomponirali u podove ili zidove novih građevina šaljući tako jasnu poruku o tome kolika je povijest i značenje određenoga grada.

Jedino područje gdje su nesuglasice bile očite, ili barem javno vidljive je na prostoru crkvene uprave. Brescia je htjela mogućnost da sama bira biskupa i da tu dužnost vrše lokalni velikodostojnici što je Mletačka Republika gotovo uvijek odbijala.⁵² Na ovom su se prostoru sukobljavale mletačka i papinska moć. Brescia je nebrojeno puta uputila apele papi koji bi ih odobrio sukobivši se tako u mišljenju s Mletačkom Republikom kojoj nije odgovarala tolika umiješanost Rima u njene osobne poslove i prostore. Republika je bila uspješna u kontroli obnašatelja crkvenih dužnosti na prostoru terraferme koja je bila u rukama venecijanskog patricijata. Venecija je također kontrolirala prodaju crkvenih dobara koje je bilo unosan posao. Želja za eliminacijom utjecaja Rima, a pojačavanjem utjecaja crkvenih redova Veneciji se djelomično osvetila kad su crkveni redovi i neki njihovi pojedini stekli moć svojim apokaliptičnom propovijedima i osudom luksuza. Diktatori gradskih stavova bili su redovnici koji su često poticali narod na pobunu protiv luksuza, osuđivali stil života aristokracije i preraskošne ženske haljine. Najpoznatiji moralni reformator bio je Bernardino da Feltre koji je organizirao skupove ljudi u kojima su se oni javno odricali dijelova svojih dobara.⁵³ To, doduše, nikada nije zahvatilo razmjere Firenze kojom je u tom periodu u religioznom smislu vladao redovnik Girolamo Savonarola, ali ipak se osjetilo na području svakodnevnog života, ali i privremene nemogućnost Rima i Mlečana da to kontrolira. Jedna od stvari protiv kojih su se redovnici, ali i Papa, najoštrije borili su bile gradske utrke i aktivnost prostitutki.⁵⁴ Posebno je zanimljiva žestoka borba oko konjičkih utrki (palio) kojih se stanovnici terraferme nije htjeli odreći uvjereni kako je to dio njihovog osobnog i lokalnog identiteta. Sukobi su bili dugotrajni, a utrke su bile osuđene kao sredstvo koje potiče nemoral. Problem konjičkih utrka

⁵⁰ Isto str. 89.

⁵¹ *Itinerario di Marin Sanuto per la terraferma Venezia nell'anno 1483*, (Padova, 1847.) str.203.

⁵² Stephen D. Bowd, *Venice's most loyal city, Civic identity in renaissance Brescia*, (Cambridge:Harvard University Press, 2010.) str. 105.

⁵³ Isto str. 111.

⁵⁴ Isto str. 119.

riješen je odobrenjem da se palio može održati, ali samo u sklopu vjerskih manifestacija.⁵⁵ Očito je kako je redovnički utjecaj bio velik. Ipak, nije sav utjecaj bio opresivan i protiv volje naroda. Upravo su samostani bili mjesto prvotnog okupljanja humanista, posebno oni franjevačkoga reda.⁵⁶ Mlečani su se pak najoštrije borili protiv kockanja na prostoru čitave terraferme donoseći tako veliki broj edikta kojima se zabranjuje kockanje i djelovanje prostora gdje se kocka.⁵⁷

Mletačka Republika je, vidljivo na primjeru gradova poput Verone, Brescie i Padove svjesno ulagala u urbanistički i kulturni razvoj tih gradova smatrajući ih produžetkom sebe same, a time i svojega ugleda, kulture i utjecaja.

⁵⁵Isto str. 99.

⁵⁶Isto str. 119.

⁵⁷Isto str. 122.

3. Kulturni utjecaj Venecije na prostor Sjevernog Jadrana

Istočna obala Jadrana oduvijek je bila zanimljiva Mletačkoj Republici i jasna je činjenica kako je dugo gajila želju da ovlada čitavim njenim prostorom i tako ostvari potpunu kontrolu nad Jadranom. Venecija se stoljećima, posebice u periodu nakon 1000. godine kada je dužd Petar Orseolo državi prisvojio dio istočnojadranskih posjeda, borila sa domaćim stanovništvom, ali i stranim pretendentima na hrvatsku obalu, poput Ugarske i Austrije. Činjenicu o važnosti istočnog Jadrana za Mletačku Republiku govori obred vjenčanja s morem (Sposalizio del Mare) kojim je na simboličan način dužd pokazivao mletačku premoć i kontrolu na obje strane jadranske obale. Vjenčanje s morem (Sposalizio del Mare) je, navodi Lovorka Čoralić, bio obred koji se vršio tako da bi se dužd na blagdan Uzašašća otisnuo na more na duždevoj galiji *Bucintoro* i isplovio prema venecijanskom Lidu gdje bi se susreo sa mletačkim patrijarhom koji bi blagoslovio prsten koji dužd polaže u more izgovarajući riječi „Zaručujemo te more u znaku istinskog i vječnog dominija.“⁵⁸

Kraj srednjega vijeka Mletačka Republika je dočekala kao većinski vlasnik hrvatske obale i otoka, a takvu poziciju uvjetovalo joj je nekoliko događaja koji su se dogodili u 14. i 15. stoljeću.

Prvi takav događaj je sukob sa Zadrom i Zadarski mir iz 1358. godine. Zadar je četrdesetih godina četrnaestoga stoljeća pripadao Veneciji, ali hrvatsko-ugarski kralj Ludovik bio je odlučan u namjeri da objedini svoju državu i vlast u njoj. Dolaskom Ludovika u Hrvatsku Zadranu su ustali protiv mletačke vlasti što je rezultiralo višegodišnjom mletačkom okupacijom Zadra. Potpisano je nekoliko primirja i mirova koji su redovito bili kršeni ili od strane Zadrana i Ludovika ili od strane Mlečana. Ludovik nije htio odustati od pripojenja Zadra svojem kraljevstvu, a Mlečani se nisu htjeli odreći jednoga od svojih najvažnijih gradova na Jadranu. Kralj Ludovik je Mlečane oslabio na talijanskom kopnu, a ubrzo nakon tih sukoba kraljevskoj su se vlasti priklonili Splitsani, Trogirani i Šibenčani. Banska je vojska godine 1357. Uz pomoć stanovnika grada Zadra ušla u sam grad i istjerala Mlečane oslobodivši Dalmaciju. Mletačka Republika je 1358. morala sklopiti za nju nepovoljan mir kojim je izgubila čitavu Dalmaciju i otoke.⁵⁹

⁵⁸Lovorka Čoralić, *Kraljica mora s lagunarnih sprudova: povijest Mletačke Republike* (Samobor; Meridijani, 2004.) str. 32.

⁵⁹Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata, Knjiga treća* (Zagreb: Matica Hrvatska, 1988.) str. 8.

Drugi događaj koji je obilježio mletačko-hrvatsku povijest na koncu srednjega vijeka dogodio se 1409. godine. Godina 1409. na hrvatskim je prostorima bila obilježena sukobom Ladislava Napuljskom i Žigmunda Luksemburškog – dvojicom pretendenaata na hrvatsko prijestolje. Obojica su polagala pravo na njega i nisu bili voljni odreći ga se. Od dvojice pretendenaata, Ladislav je bio lošije sreće i nakon Žigmundova jačanja uvidio je da prijestolje neće dobiti. Uvidjevši da neće zavladatai željenim prostorima, Ladislav je 1409. prodao Mlečanima za cijenu od 100000 dukata Zadar, Novigrad, Vranu, otok Pag i prava na Dalmaciju.⁶⁰ Nedugo nakon tog čina Venecija je ušla u Zadar i objesila po gradu stjegove Sv. Marka. Nakon tih događaja Mletačka Republika je postupno ponovno uspostavila svoju vlast u Dalmaciji blokadom skršivši otpor gradova koji su preferirali Žigmunda i širokih ruku dočekujući gradove koji su svojevoljno prešli pod mletačku vlast.

Do rujna su pod mletačku vlast došli grad Nin te otok Rab čiju je neuspješnu obranu vodio Nikola Frankopan.⁶¹ Već u prosincu na Venecija je na vlast na Rabu, Pagu i Cresu postavila svoje knezove.⁶² Došavši na vlast, Venecija je donijela niz odredbi kojima je pokušala spriječiti i otežati veze između gradova na obali i hrvatskog zaleđa. Hrvatska obala kao takva nije bila bitan gospodarski čimbenik u trgovini, ali bila je vrijedna za eksploataciju dobara, posebice svile (s Raba), ulja (iz Pule), drva i kamena.⁶³ Drvo se izvozilo sa čitave obale, a kamen najviše iz Istre. Mnoge su plemićke palače Venecije, posebice duž Canala Grande, izgrađene od istarskog kamena. Mnogo je talijanskih umjetnika i graditelja kao primjere uzimalo hrvatske predromaničke crkve, a bilo je i obrnutih slučajeva. Takav primjer je u knjizi Marie Georgopoulou gdje se navodi kako je šibenka katedrala poslužila kao model crkvi Sv. Mihaela u Veneciji.⁶⁴ U knjizi Jurgena Schulza nalazi se podatak kako postoji opravdano vjerovanje da je izgradnja Sv. Marka za uzor imala predromaničke crkve Istre i Dalmacije.⁶⁵ Najbolji Venecijanski arhitekti radili su na katedralama poput one Sv. Lovre u Trogiru. Element koji svjedoči o raširenosti Venecije, venecijanske kulture i umjetnosti je, kao i na prostoru Sjeverne Italije, krilati lav Sv. Marka. Taj se simbol, danas na mnogim mjestima uništen, nalazio na vrhu gradskih vrata, crkvama i zidinama. Vidljivi simboli danas

⁶⁰Grga Novak, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća* (Beograd: Vojnoizdavački zavod JNA Vojno Delo, 1962.) str. 7.

⁶¹Isto str. 8.

⁶²Isto str. 8.

⁶³John Julius Norwich, *A History of Venice*, (London: Knopf, 1982.) str. 349.

⁶⁴Maria Georgopoulou, *Venice's Mediterranean Colonies, Architecture and Urbanism*, (London: Cambridge University Press, 2001.) str. 230.

⁶⁵Jurgen Schulz, *The New Palaces of Medieval Venice*, (University Park: The Pennsylvania State University Press, 2004) str. 46.

se nalaze u vratima sv. Mihovila u Zadru, jednom od venecijaskih ulaza u grad.⁶⁶ Lav Sv. Marka nalazi se na zgradi Velike vijećnice u Krku.⁶⁷ Na katedralama i manjim crkvama, u velikom su broju slučajeva radili venecijanski arhitekti miješajući tako venecijansku umjetnost sa ono slavenskom koja čini posebnost venecijanske vladavine na ovim prostorima i ostavlja jedinstvena kulturna dobra. Arhitekti Venecije sudjelovali su u izgradnji novog grada Paga i sela Svetvinčenat u Istri.⁶⁸ Dolaskom Istre pod mletačku vlast, Mletačka je republika dala odredbu da se planski preuredi gradski trg u selu Svetvinčenat. Dolaskom grada Paga pod Veneciju, ukazala se potreba za novom infrastrukturom pa su tako dovedeni projektanti koji su trebali napraviti plan Novog Paga.⁶⁹ 1443. postavljeni su temelji matične crkve u Pagu, utvrđena su gradska vrata i počela je gradnja Kneževe palače.⁷⁰ Na fasadi zborne crkve koja se nalazi na središnjem gradskom trgu iznad vrata se nalazi reljef lava Sv. Marka, a isti se takav nalazi i iznad lunete u crkvi u Starom Pagu.⁷¹

Najljepši primjer venecijansko-slavenske arhitekture je grad Rab. Malen veličinom i bez pretjerane geopolitičke važnosti za Veneciju, grad Rab unutar svojih zidina skriva sliku poznatu svakom venecijanskom moreplovcu ili trgovcu. Gradom dominiraju četiri zvonika koji svojim izgledom podsjećaju na onaj Sv. Marka na venecijanskom glavnom trgu, a sam izgled grada blizak je pojmovima Venecije. Dolazeći s mora, grad Venecijancu nije izgledao strano. Venecijanski se lav nalazio na gradskim tornjevima, a fasade na crkvama bile su u stilu venecijanske renesanse arhitekture.⁷²

Upravo je morskim putem Rab, kao i ostatak hrvatske obale dobivao glavnu venecijanske kulture. Pomorska povijest obala Jadrana tijesno je isprepletana. Stanovnici istočne obale bili su vrsni moreplovci i činili su veliki dio venecijanske flote pa je tako upravo Dalmacija bila morska snaga Venecije, u gradu Poreču se čak nalazio i centar ceha venecijanskih moreplovaca.⁷³ Pomorski putovi donosili su hrvatskoj obali nova umjetnička dostignuća Venecije, ali i ostatka Italije.

⁶⁶Jan Morris, *The Venetian Empire* (London: Penguin Books, 1980.) str. 121.

⁶⁷Anton Božanić, *Grad Krk, upravo, crkveno, kulturno i gospodarsko središte otoka Krka* (Krk: Glosa d.o.o., 2016.) str. 203.

⁶⁸Skupina autora, *Povijest Hrvata*, (Zagreb: Školska knjiga, 2003.) str. 490.

⁶⁹Igor Fisković, „Grad Pag – primjer „realnog grada“ iz 15. stoljeća“, *Znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, br.20 (2012.), str. 37.

⁷⁰Isto str. 38.

⁷¹Radovan Ivančević, „Reinterpretacija zborne crkve u Pagu“, *Peristil*, br.25 (1982.) str. 53.

⁷²Isto str. 61.

⁷³Jan Morris, *The Venetian Empire, A Sea Voyage* (Penguin, 1990.) str. 186.

Drugi otok koji može poslužiti kao primjer venecijanskog širenja je otok Krk. Već i prije nego se stupi na sam otok vidi se utjecaj Venecije. Taj utjecaj očituje se u otočiću Sv. Marko koji se nalazi između kopna i otoka Krka, a koji se do dolaska Mlečana na Krk 1480. zvao Omiš.⁷⁴ Došavši na vlast, Mlečani su mu promijenili ime na slavu svojega sveca zaštitnika. Otok Krk došao je u vlasništvo Venecije 1480. kada ga je djelovanjem Venecije napustio njegov posljednjih knez, Ivan VIII.⁷⁵ Prvi venecijanski namjesnik u Krku bio je Antonio Vinciguerra koji je vješto upravljavao gradom i otokom kao velikim izborom dobara.⁷⁶ Postoje mnogi zapisi o tome kako je Vinciguerra, a nakon njega i drugi namjesnici, ulagao u renovacije palača, zidina i crkava. Zanimljiva je informacija kako je Venecija kolonizirala otok Krk (dakle moguće i ostatak pokrajine Dalmacije) na isti način na koji je to činila na području terraferme. Namjesnici su organizirali palija (utrke) kojima se slavila venecijanska vlast na otoku i oslobođenje od tiranske vladavine posljednjeg krčkog kneza.⁷⁷ Namjesnici su uveli i streličarstvo kojem je morao biti vičan gotovo svaki muškarac u gradu, a muškarci su često sudjelovali u streličarskim utrkama, a popularizirana zabava bila je i ubijanje pijetlova oružjem imena „sarandegalo“.⁷⁸ Do ne tako davnih se dana na otoku i održavao običaj „toredo“, svojevrsna utrka s bikom bez pravog toreadora koju je uvela Venecija.⁷⁹ Sve te igre i manifestacije uvijek su služile na čast i slavu Venecije, zaštitnice pokrajine Dalmacije.

⁷⁴Igor Sipić, „Kult Sv. Lucije u pomorski snažim zajednicama istočnog Jadrana“, Senjski zbornik, br. 33 (2006), str. 114.

⁷⁵Vjekoslav Klaić, *Knezovi Krčki Frankapani*(Zagreb:Matica Hrvatska, 1901.) str. 2.

⁷⁶Anna Maria Fiorentin, *Krk, Splendidissima civitas curictarum* (Krk:Naklada Kvarner, 1994.) str. 231.

⁷⁷Isto str. 232.

⁷⁸Isto str. 242.

⁷⁹Mihovil Bolonić, Ivan Žic Rokov, *Otok Krk kroz vjekove* (Zagreb: Kršćanska Sadašnjost, 2002.) str. 313.

Zaključak

Analizom provedenom pri pisanju ovoga rada dobila sa odgovor na postavljeno istraživačko pitanje. Iz danih izvora i literature bilo je moguće jasno iščitati na koji je način Venecija vršila kulturnu kolonizaciju, ali i njezine razloge za ekspanizionizam.

Primarni cilj ovog rada bio je analizirati i usporediti mletačku kulturnu kolonizaciju na području Sjeverne Italije i talijanskog, samoj republici bližeg stanovništva i kolonizaciju hrvatske obale i hrvatskog stanovništva te uvidjeti koje su sličnosti ili razlike postojale u tim procesima.

Venecija je svoj kulturni utjecaj na oba područja širila na gotovo identičan način. Polaganim prodiranjem u svakodnevnicu osvojenog prostora postavljajući se kao osloboditeljica, a ne kao agresor. Svoj neizbrisiv trag ostavljala je graditeljskim pothvatima koji služe njoj na slavu, a osvojenim gradovima kao podsjetnik na dio povijesti pod Venecijom. Za širenje utjecaja najprije je bilo potrebno imati stabilnu političku situaciju, što je Venecija postizala svojim visoko uređenim sustavom vladanja kolonija. Jednom kada je vlast bila uspostavljena moglo se početi graditi temelje mletačke prisutnosti na osvojenim područjima. Arhitekti, umjetnici i namjesnici trudili su se ostaviti svoj neizbrisiv trag na osvojenom prostoru svjedočeći tako o moći Venecije i o prostoru kojim je ta moćna ruka vladala. U Italiji i na hrvatskoj obali to se činilo na isti način: gradnjom crkava, renovacijom trgova, velikim urbanističkim pothvatima, umetanjem emblema Sv. Marka u svakodnevnicu i isticanjem veličanstvenosti i superiornosti Venecije.

Odgovor na pitanje koji su bili razlozi venecijanske kolonizacije ipak nije toliko jednolično kao odgovor na prethodno pitanje. Prostor Sjeverne Italije i Sjevernog Jadrana nisu bili kolonizirani iz istog razloga. Sjever je ponajprije bio koloniziran zbog zaštite vlastitih trgovačkih puteva, zaštite gradova u direktnom zaleđu Venecije i zbog strah od ekspazije susjednih država. Širenje na jadranski prostor bilo je više ekonomski i eksploatacijski usmjereno. S prostora Istre i Dalmacije Venecija je crpila pomorsku radnu snagu, iz priobalja je dobivala drvo, iz Istre kamen, sa Paga sol, sa otoka ulje i vrijedne tkanine. Hrvatska obala bila je bitna kao eksploatacijsko dobro, a ne kao prostor koji bi mogao biti ravnopravan Veneciji.

Upravo se u toj razlici vidi stav Venecije prema ovim prostorima. Dok su plemići sa prostora Italije mogli naći načina kako se približiti mletačkom plemstvu i u očima Mlečana biti viđeni

kao djelomično ravnopravni, stanovnicima hrvatske obale to je teško polazilo za rukom upravo iz razloga što je ovo područje služilo kao gospodarsko dobro.

Unatoč razlikama, oba prostora sve do danas nose podsjetnike na vlast Mletačke Republike. Palače, crkve, reljefi krilatog lava Sv. Marka stoje kao podsjetnik na to kolika je bila moć Venecije koja se u dijelu svoje povijesti doista s pravom mogla nazvati gospodaricom mora.

Popis literature:

Primarni izvori:

1. *Cronaca Veneta, sacra e profana* vol I., Presso Francesco Tosi, Venecija 1793.
2. *Cronaca Veneta, sacra e profana* vol. II., Presso Francesco Pitteri, Venecija 1800.
3. *La Cronaca Veneta detta Altinate*, Firenca, 1845.
4. *Itinerario di Marin Sanuto per la terraferma Venezia nell'anno 1483*, Padova, 1847.

Sekundarna literatura:

1. *Ricerche storico-critiche sull'opportunità della laguna Veneta pel commercio, sull'arti e sulla marina di questo stato* Venecija, 1803.)
- 3., Lovorka Čoralić, *Kraljica mora s lagunarnih sprudova: povijest Mletačke Republike*(Samobor: Meridijani, 2004.)
4. Joanne Marie Ferraro, *Venice, History of the Floating City*, (New York: Cambridge University Press, 2012.)
6. Maria Georgopoulou, *Venice's Mediterranean Colonies, Architecture and Urbanism*, (London: Cambridge University Press, 2001.)
7. Monique O'Connell, *Men of Empire, Power and negotiation in Venice's maritime state*,(Baltimore:The Johns Hopkins University Press, 2009.)
8. Stephen D. Bowd *Venice's most loyal city, Civic identity in renaissance Brescia*, (Cambridge: Harvard University Press, 2010.)
9. Lovorka Čoralić, *Hrvatski prinosi Mletačkoj kulturi*, (Zagreb: Dom i Svijet, 2003.)
10. Bernardino Zandrini, *Memorie storiche dello stato antico e moderno delle lagune di Venezia e di que fiumi che restarono divertiti per la conservazione delle medesime* (Padova, 1811.)
11. Mihovil Bolonić, Ivan Žic Rokov, *Otok Krk kroz vjekove* (Zagreb: Kršćanska Sadašnjost, 2002.)
12. Vjekoslav Klaić, *Knezovi Krčki Frankapani*(Zagreb:Matica Hrvatska, 1901.)
13. Anna Maria Fiorentin, *Krk, Splendidissima civitas curictarum* (Krk:Naklada Kvarner, 1994.)
14. Jan Morris, *The Venetian Empire, A Sea Voyage* (Penguin, 1990)
15. Igor Šipić, „Kult Sv. Lucije u pomorski snažim zajednicama istočnog Jadrana“, Senjski zbornik, br.33, 2006.
16. John Julis Norwich, *A History of Venice*, (London; Knopf, 1982.)

18. Grga Novak, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća* (Beograd: Vojnoizdavački zavod JNA Vojno Delo, 1962.)
19. Jurgen Schulz, *The New Palaces of Medieval Venice*, (University Park: The Pennsylvania State University Press, 2004.)
20. Anton Božanić, *Grad Krk, upravo, crkveno, kulturno i gospodarsko središte otoka Krka* (Krk: Glosa d.o.o., 2016.)
21. Skupina autora, *Povijest Hrvata*, (Zagreb:Školska knjiga, 2003.)
22. Igor Fisković, „Grad Pag – primjer „realnog grada“ iz 15. stoljeća“, *Znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, br.20 (2012.)
23. Radovan Ivančević, „Reinterpretacija zborne crkve u Pagu“, *Peristil*, br.25 (1982.)